

VALORIFICAREA TEZAUROLUI DE CUNOȘTIȚE EMINESCIAN – O PERMANENȚĂ A ZILEI

Ion HOLBAN

Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale, Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii „D. Ghițu”
ion.holban@yahoo.com

Rezumat: *Oamenii văd Lumea prin ochii geniilor, de aceea ei se apleacă frecvent asupra celor scrise de titanii gândirii omeniești pentru a valorifica ideile și enunțurile conceptuale de mare importanță ce se conțin în ele. Noi avem de valorificat tezaurul de cunoștințe al lui Eminescu, care, având calități de savant și folosind cele mai avansate metode de investigare, a asimilat cunoștințe profunde din toate domeniile științei, în deosebi din cele ale naturii, pe care le-a retopit în creuzetul minții sale geniale, îmbogățindu-le cu idei, concepții și viziuni noi de mare valoare referitor la marile probleme ale omenirii: geneza și evoluția Universului, apariția vieții în el, sensul vieții, rostul învățaturii, dăinuirea omului și le-a prezentat în imagini care să sensibilizeze cât mai multe simțuri ale omului, să trezească la viață inteligențele multiple ce sălășluiesc în el, să-l facă creativ.*

Cuvinte cheie: *dezvoltare durabilă, tezaurul de cunoștințe eminescian, calități de savant, metode de investigare, Lumea lui Eminescu, Universul - depozit de informație, structură holografică, îndreptarul educației naționale, stea călăuzitoare.*

Introducere

Scopul oricărei societăți este de a dăinui. Pentru aceasta ea are nevoie de o dezvoltare durabilă, lucru pe care poate să-l asigure doar știința, unica activitate umană care e în stare să găsească soluții la problemele stringente ale omenirii și feri societatea de pași greșiți sau riscanți. Științele fundamentale – fizica, astronomia, chimia, biologia - , așezate pe un temeinic suport matematic și informatic, au atins azi acel nivel înalt de dezvoltare care le permite să abordeze la modul serios problemele cruciale ale omenirii: geneza și evoluția Universului, apariția și dezvoltarea vieții în el, sensul vieții. Cunoștințele acumulate de știință însă se transmit de la o generație la alta prin cultură. Ca să se afirme, o cultură are nevoie de o „masă critică” de „minți luminate”, care să declanșeze „reacția de generare a ideilor”.

Nemții, bunăoară, au publicat opera matematicianului, fizicianului și astronomului Euler (1707-1783) în 72 de volume [Kosmodemianski 1969, p.67], pe cea a lui Gauss în zeci de volume – spre a rămâne pentru posteritate o informație intactă despre tot ce au gândit aceste minți luminate ale lor. În țările avansate se depozitează și se pune la dispoziție tuturor întreaga informație obținută de omenire, fie că aceasta este astăzi înțeleasă sau nu. Geniile sunt alcătuite dintr-un lut uman mai bun decât cel al majorității oamenilor, de aceea, oamenii ascultă de intuiția mai bună a acestora. Atenționa ilustrul fizician francez Louis de Broglie (1892-1987), unul din fondatorii mecanicii cuantice, ca să fim foarte atenți la ceea ce spun oamenii de geniu, ei nimic nu spun la întâmplare [Poincare 1983, p.554]. Matematicianul, astronomul și fizicianul francez Laplace (1749-1827)) își îndemna colegii să citească opera lui Euler: „Citiți-l, citiți-l pe Euler, el este învățătorul nostru al tuturor” [Voronțov-Veliaminov 1985, p.46]. „Studierea atentă a operelor marilor gânditori, zicea

informaticianul și filozoful Mihai Drăgănescu (1929-2010), permite reliefarea și valorificarea unor idei și substraturi conceptuale de mare importanță” [Drăgănescu 1990, p.189]. În fond, oamenii văd Lumea prin ochii geniilor, de aceea, se cuvine ca muritorii de rând să se aplece cât mai des asupra celor scrise de titanii gândirii omenești, învățătorii lumii. Lucru ce impune valorificarea la maxim a patrimoniului științific și cultural al țării.

Valorificarea tezaurului de cunoștințe eminescian – o permanență a zilei

Constantin Noica (1909-1987) era încredințat, că o națiune se poate educa și printr-un om (Eminescu) [Noica 1993, p.41]. „Eminescu e singur un tot” [Arghezi 1943, p.61]. Noi avem de valorificat opera integrală a lui Eminescu, cea mai mare avuție a gândirii românești, în care „scapără idei de geniu” [Ștefan 1989, p.40]. „Tăcerea nepătrunsă a profunzimilor ascunse” existente în ea „obligă la o regândire” [Paleologu-Matta 2007, p.182]. „Recitiți-l în fiecare lună și în fiecare an pe Eminescu și o să descoperiți de fiecare dată că nu ați dat de ultimul izvor al ființei lui nemuritoare și îmbelșugate” [Barbu 1991, v.2, p.551]. „Eminescu este astăzi o carte deschisă a destinului nostru, o carte rămasă deschisă în fața eternității” [Popescu D.R. 1991, v.2, p.695]. Opera eminesciană „justifică pe deplin calificativul de tezaur, dat de Perpessicius” [Ștefan 1989, p.71]. Perpessicius: „Din fiecare pagină o flacăra jucăușă îți arată drumul și tezaurul. Aibi numai încredere. Apropie-te cu smerenie și sufletul poetului, prezent în fiecare silabă și-n fiecare stih, oricât de tainic, îți va vorbi și va pune capăt îndoielilor tale. Nimic din ceea ce a căzut pe paginile acestea sacre n-a fost zvârlit la întâmplare. Aici și piatra rodește. Orice sămânță germinează. Apleacă-te și vei culege rodul” [Ștefan 1989, p.69]. Scrierile Poetului „stând mărturie a unei cunoașterea dincolo de limitele obișnuitului” [Crăciun 1990, v.1, p.45]. August Treboniu Laurian (1810–1881): „Eminescu a fost un rod genial al țării, un poet care spinteca norii cu gândul și găsea dincolo de stele forme noi pentru cugetarea românească” [Laurian 1990, v.1, p.345]. Alexandru Vlahuță (1858-1919): Eminescu „a rupt hotarele de gândire ale contemporanilor săi și s-a ridicat cu mult deasupra timpului și a societății în care s-a născut” [Vlahuță 1971, p.215].

Datorită unor eforturi de peste o sută de ani ale unor iluștri și distinși oameni de cultură, ca Titu Maiorescu (1840-1917), Perpessicius (1891-1971), Magdalena Vatamaniuc, Augustin Z.N. Pop (1910-1988), Petru Creția (1927-1997), Mihai Cimpoi (1942) ș. a., astăzi avem la dispoziție întregul tezaur al gândirii eminesciene [Eminescu 2001]. „Pilonii de boltă” al căruia au fost puși de Titu Maiorescu” [Crăciun 1991, v.2, p. 368], „meritul fundamental de a-l fi răspândit pe Eminescu” revenind lui Perpessicius [Crăciun 1991, v.2, p.366], cel care a restabilit și organizat „vasta simfonie eminesciană” [Vârgolici 1991, v.2, p.590]. „Prin toate aceste volume s-a făcut marele pas spre cunoașterea integrală a operei eminesciene” [Crăciun 1991, v.2, p.367], „un sanctuar al frumosului și adevărului, îngemănate” [Ștefan 1989, p.68–69]. N. Petrașcu (1859-1944): „Tot ce a scris el, poezie, proză, publicistică, este bine încheșat ca concepție, corelează și formează un întreg”. „Ediția critică a operelor lui Eminescu este o vastă și solidă construcție științifică, un monument unic în literatura română” [Vârgolici 1991, v.2, p.590]. Noica: „Nu cunosc în nici o

cultură un document atât de emoționant și complet” [Ștefan 1989, p.37]. „O operă și o minte dintre cele mai frumoase care pot fi” [Drăgănescu 1990, p.188].

„Opera lui Eminescu cea plină de adevăruri dintre care multe, dacă nu majoritatea, deocamdată nu sunt acoperite, ele fiind predestinate generațiilor viitoare, ca o rezervă de conștiință” [Stănescu 1982, p.11-12]. „Înțelegerea genialității creatoare, cum e cazul lui Eminescu, este o sarcină infinită, căci ea scapă legilor din jurul ei” [Paleologu-Matta 2007, p.9]. „Eminescu a trăit realmente aspectele esențiale ale existenței, devansând astfel vremea sa, și anticipând chiar gândirea modernă” [Paleologu-Matta 2007, p. 274]. Opera lui Eminescu e pătrunsă de „străfulgerări de gândire care abia în acest secol încep să se clarifice prin progresele științei și ale filozofiei” [Drăgănescu 1990, p.185]. „Valorificarea în adâncime a operei eminesciene rămâne încă a fi o temă la zi. Pentru poporul român însușirea tezaurului spiritual eminescian echivalează cu dobândirea de noi forțe vitale. Eminescu a fost un mare constructor al spiritului românesc. Această ridicare prin Eminescu nu s-a încheiat datorită faptului că întreaga sa operă nu a fost mult timp cunoscută și nu a pătruns în formarea completă a fiecărui român” [Drăgănescu 1990, p.193]. Mult timp eminescologii visau la „o ediție facsimilată, integrală, care să permită interpretări corespunzătoare” [Ștefan 1989, p.151]. „Munca de recuperare științifică” [Papu 1991, v.2, p.578] a operei eminesciene încă nu s-a încheiat, deși se simte nevoie de „un Eminescu complet, privit în toate valențele sale” [Papu 1991, v.2, p.578]. „Multe roade mai așteaptă neculese sau netălmăcite în caiete, mai ales dacă ne referim la textele științifice, a căror amploare și profunzime n-a fost încă nici pe departe dezvăluite” [Ștefan 1989, p.69]. Când l-am rugat pe scriitorul norvegian Erling Schoeller (1944), traducătorul unor lucrări ale lui Creangă și Blaga în norvegiană și daneză, să traducă și din opera lui Eminescu, Domnia Sa mi-a destăinuit că scrierile lui Eminescu sunt mult mai greu de tradus, fiindcă ele au o mulțime de planuri: al rimei, al ritmului muzical, al plasticității cuvintelor și, cel mai însemnat, al gândurilor de profunzime” [Holban 1999]. „Eminescu propunea lăutarilor o simfonie beethoveniană” [Călinescu 1991, v.2, p.612], o unire a sfârșitului cu începutul. Pluralitatea de planuri a operei eminesciene poate fi sesizată doar la o citire și meditare adâncă și repetată a întregii sale opere. Pentru a pătrunde în esența operei eminesciene se cere un studiu polivalent, pluridisciplinar, multietajat a întregii creații a Poetului, fără a face „o demarcație ceea ce în manuscrisele poetului este preluat, conspectat, tradus de ceea ce este original, ceea ce este gând eminescian și ceea ce este împrumutat ele toate au trecut prin filtrul său genial, a aderat la ele” [Ștefan 1989, p.10], poartă „puternica amprentă a personalității eminesciene” [Ștefan 1989, p.57]. Vatamaniuc: „Eminescu a cercetat cu mult mai multe surse și a turnat apoi totul într-un tipar propriu, inconfundabil” [Ștefan 1989, p.84]. Poetul dând o notă „particulară ideilor contemporane, trecându-le prin temperamentul său” [Ștefan 1989, p.45]. Eminescologii demult visează la o carte, care să unească toate scrierile științifice ale Poetului sistematizate și analizate cu obiectivitate de specialiști din diferite domenii [Ștefan 1989, p.151] și să scoată în evidență „ceea ce este durabil, valabil, nu o dată vizionar”, „nestematele gândirii și poeziei” [Ștefan 1989, p.37], „marile idei, complexa lor semnificație, bogata încărcătură emoțională” [Mihalache 1991, v.2, p.648], totodată fără a uita de atenționarea lui Constantin Noica, „admirația

nu trebuie să ducă la sanctificare și să excludă obiectivitatea” [Ștefan 1989, p.69]). Un Eminescu pătruns, spun cei împătimi de opera Poetului de pe toate meridianele lumii, face cât mii de volume citite.

„Fiecare epocă și-a închipuit un alt Eminescu și a pus în valoare o altă latură a operei și a personalității sale uriașe” [Pillat 1991, v.2, p.435]. Mulți cercetători „au știut să se apropie, cu înțelegerea cuvenită, de spiritualitatea universului eminescian, pentru a-i pătrunde profunzimea filozofică, lirismul înaripat, viziunea romantică” [Mihalache 1991, v.2, p.648], au pus în lumină anumite aspecte rămase în conuri de umbră, au propus viziuni integratoare, operele acestora formând împreună cu cea a Poetului o noosferă a inteligenței. „Toate materialele și uneltele lui Eminescu n-ar da nimic în mâinile altuia, fiindcă izvorul tainic al efluviilor eminesciene e ascuns undeva, departe, în pădurea subconștienței lui. Acest aer ascuns al liricei sale trebuie găsit și gustat, descris și mărit, fără alte senzații decât acelea născute din respirarea lui, pentru ca spiritul nostru să-i simtă densitatea și să poată pluti în el” [Călinescu 1991, v.2, p.405]. Figură de Renaștere, Eminescu avea darul să arunce lumină nouă asupra tuturor problemelor de care se atingea, tezele și ideile științifice cuprinse în opera sa se dovedesc astăzi nu numai exacte, ci adesea de o luciditate departe văzătoare, ele trasând căi de dezvoltare științei și civilizației umane [Holban 2002, 2003, 2012]. Mină auriferă de idei, scrierile Poetului-filozof au atras și continuă să atragă spre sine mulți cercetători cărora le sugerează teme noi de meditație și de investigare, opera sa având un enorm impact științific și social [Cimpoi 2013]. Noile generații aplecându-se asupra operei Regelui gândirii noastre cu o râvnă tot mai mare, cutremurătoare în această privință fiind poezia „Legământ” a lui Grigore Vieru (1933-2010) [Vieru 1988, p.21].

Eminescu în căutarea răspunsurilor la problemele fundamentale ale omenirii

Conștient de faptul, că orice încercare de a găsi răspuns la problemele fundamentale ale omenirii este un semn de viață spirituală intensă a unui neam, - căci un neam viețuiește atât cât se avântă să cunoască Lumea în care trăiește, Eminescu parcurgea labirintul veșnicelor întrebări cu lanterna științelor (îndeosebi a fizicii), care au dat cele mai multe răspunsuri corecte la marile întrebări ale existenței. Cheia decodificării operei Poetului este aceeași cu care el însuși a descifrat tainele naturii – pătrunderea în „casa” și în „gândul” obiectului sau fenomenului studiat: „- Cobori în jos, luceafăr blând, / Alunecând pe-o rază, / Pătrunde-n casă și-n gând / Și viața-mi luminează!” („Lucafărul”, v.1, p.156).

Eminescu a avut o pasiune statornică față de știință și s-a ocupat de problemele acestora la modul serios. Cugetătorul de la Ipotești era temeinic informat și documentat în multe domenii ale științei timpului său, îndeosebi în cele ale disciplinelor fundamentale (fizicii, astrofizicii, matematicii...), avea știre de descoperirile și invențiile însemnate, cunoștea concepțiile integratoare despre lume ale celor mai mari savanți ai lumii: Pitagora (570 î.Hr.-495 î.Hr.), Platon (c.428 î.Hr.-c.348 î.Hr.), Aristotel (384 î.Hr.-322 î.Hr.), Arhimede (287 î.Hr.-212 î.Hr.), Copernic (1473-1543), Bruno (1548-1600), Galilei (1564-1642), Kepler (1571-1630), Descartes (1596-1650), Pascal (1623-1662), Newton (1643-1727), Leibniz (1646-

1716), Kant (1724-1804), Laplace (1749-1827) ș.a. Atunci când cerceta fenomenele naturii, Eminescu întreprindea un adevărat „atac cerebral” – relua și dezvoltă anumite idei ale predecesorilor și contemporanilor săi din domeniul respectiv, dând dovadă de mari capacități de gândire analitică și sintetică. Bijutier al gândurilor fine, Poetul a pus naturii întrebări inteligente și a obținut răspunsuri de factură științifică. Imaginile lui creatoare caută adevărul, îl caută insistent, întreaga viață, și tocmai când crede că e în posesia acestuia se trezește... că e poet: „Și când cred s-aflu-adevărul mă trezesc—c-am fost poet” („Memento mori”, v.1, p.311). În rezultatul căutării insistente a adevărului s-a cristalizat opera eminesciană, enorm munte de gândire, materia căruia a fuzionat în furnalele gândirii sale geniale din știință și poezie. „Filosofia stă la Eminescu cu o ancoră în știință și cu o alta în poezie” [Drăgănescu 1990, p.199]. Știința ca făclie a adevărului, iar poezia - ca stare superioară a sufletului. Deși în opera eminesciană știința și poezia fac corp comun, pe prim plan se situează, cât n-ar părea de paradoxal, cea dintâi: „Ocupațiunea mea care-ntotdeauna va rămânea științifică și literară” (Scrisoare către Ioan Al. Samurcaș, 19.09.1874, v.3, p.400); „Dibuit-am în științe, în maxime, -n poezie” („Lumea îmi părea o cifră...”, v.1, p.497); „Poesis, am uitat cărțile colbăite, știința și poezia, idealele uneia și alteia, de când ai apărut tu înaintea mea” („Geniu pustiu”, v.2, p.25).

Pentru Eminescu Universul este un enorm depozit de informație despre sine, care se păstrează pe toate palierele de structurare ale acestuia. Densitatea informațiilor este enormă, un singur fir de colb, bunăoară, poartă cu sine informația despre întregul Univers: „Îmi vine ades să scriu viața unui fir de colb, a unui miros de floare sau originile unei cântări, dar mă tem că n-aș sfârși cât lumea” („Istoria unei lacrimi”, v.2, p.181). În acest enorm „laborator al interferențelor informaționale”, Eminescu învață de la tot și de la toate: „Ab ovo ad mala” („Dicționarul de rime”, v.3, p.170), floare, apă, ou, măr, stele...: „Pe-orice floare e-un cuvânt, / Cine l-a înțeles?” („Vârful cu dor” de Carmen Sylva, v.4, p.457); „Lida vede-icoana mării / Și pe fața-i plâng gândiri” („Lida”, v.1, p.204); „Să-mi deie-un măr, în care închisă e o lume” („Codru și salon”, v.1, p.502); „Printr-un măr ce cădea, Newton a fost adus la gândul, că greutatea nu e nimic alta decât atracțiunea de masă, exercitată de corpul Pământului și că ea nu se manifestă nu numai pe suprafața Pământului ci până la Lună și dincolo de cer și că silește pe Lună de-a înconjura Pământul, tot astfel precum planeteii sunt constrânși a rămânea în calea lor prin forța de atracțiune a Soarelui” (Ms. 2267, f.38); „Cu-a tale lumi, cu mii de mii de stele, / O, cer, tu astăzi cifre mă înveți” („O, -nțelepciune, ai aripi de ceară!”, v.1, p.562); „Cine are-urechi s-audă ce murmură gurile rele / Și vorbărețele valuri și prorocitoare stele” („Memento mori”, v.1, p.283).

Totul în jur este purtător de informație și dorește să i se destăinuiească omului: „Și flori și crengi și stele / În ciuda mea taine îmi spun – / Ah! Cum l-aș smulge pe toate / Să fac din ele cununi” („Eco”, v.1, p.264). Zicea Brâncuși: „Proprietatea de a vorbi în timp o are orice obiect” [Daba 1989, p.96]. Natura vorbește omului cu „gurile înmiite ale naturii” („Cezara”, v.2, p.90) în limbajul semnelor (vizuale, auditive, gustative, olfactive, tactile): „Dumbrava șoptește, izvoarele sună” („Diamantul Nordului”, v.1, p.506); „Cucul cântă, mierle, presuri - / Cine știe să le asculte? / Ale păsărilor neamuri / Ciripesc pitite-n ramuri / Și vorbesc cu-atât de multe / Înțelesuri”

(„Freamăt de codru”, v.1, p.125); „Și prin mreji de frunze glasuri trec ca o furtună, / Căci o strună-i orce creangă și o limbă-i orce frunză” („Călin Nebunul”, v.1, p.400); „Tăcerea e atât de mare, încât pare că aude, gândirea, mirosul, creșterea chiar a unei garoafe roșii și frumoase, ce creștea într-o oală între perdelele ferestrei lui” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.71); „Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului, ar fi înțeles că jelea într-o lungă doină pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos” (Făt-Frumos din lacrimă”, v.2, p.189); „Cearcă-a vorbi cu noi în cugetări / Strălucitoare, varii, - mbălsămate, / În flori, în râuri, în glasul naturii” („Demonism”, v.1, p.255-256); „În ocean de stele, prin sori, nemărginire, / El îmblă, risipește gândurile prin somn; / Deși nu sunt aievea aceste lumi solare, / El tot le vede, simte, le-aude și le are” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.324). Izbutesc să descifreze limba naturii, doar cei care au răbdarea să-i asculte șoaptele și să se armonizează cu acțiunile ei: „Pe când celor chemați hetaira li vorbește în jargonul lor propriu, celui ales ea-i vorbește în limba ei – și limba ei e armonia lui Plato” (Ms. 2287, v.3, p.28); „Un asemenea om /.../ e-n stare să-ți spuie dacă o muscă surâde, ce planuri diplomatice îmblă prin capul unui paianjen, ce idei asupra lumii are un gânsac” („Boierimea de altădată”). Eminescu însușise limbajul armoniei lui Plato încă de acasă: „Mama-i știa atâtea povești, pe câte fuse / Torsese în viață... deci ea l-au învățat / Să tâlcuiască semne, ș-a păsărilor spuse / Și murmura cuminte a râului curat” („Codru și salon”, v.1, p.501). După Plato, Demiurgul a creat Lumea din Haos, în care a introdus elementul rațional, care a ordonat-o, dovadă servind figurile geometrice [Whitrow 1964, p.41].

Pe Poet îl interesa unde sunt înscrise legile naturii, programele complexe și ierarhizate de structurare a materiei, cu toate variantele potențial posibile ce prefigurează devenirea structurilor, ordinea și coerența acestora, în ce constă obligativitatea structurilor să îndeplinească cerințele acestora: „El cartea-și deschide, la ceruri privește / Și zodii descurcă în lungul lor mers. / E-o carte ce nimeni în veci n-o citește / Cu semnele strâmbe întoarse – arabește: / Sunt legile-n semne din ăst univers” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.318); „Creierul este o oglindă care reflectează lumea într-un mod atât de propriu încât nimeni nu este îndreptățit de a judeca de la legile cugetării sale la legile care domnesc universul” („Prelegerile „Junimii” [„Duminica trecută dl Pogor...”], v.5, p.288). Descifrarea tainelor naturii cere eforturi susținute, iar înțelegerea limbii naturii înseamnă priceperea spiritului Universului. Pentru Magul călător în stele Lumea se prezintă ca o carte deschisă din care el tălmăcește mesajele ei codificate: „Să vadă-n cartea lumii un înțeles deschis, / Căci altfel viața-i umbră și zilele sunt vis” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.316), aceasta fiind și menirea omului înzestrat cu har.

Privirea holografică asupra Lumii

Eminescu privea Lumea holografic, orice plăsmuire o vedea în cadrul întregii creațiuni și întreaga creațiune în părțile ei componente, avea convingerea fermă că întregul și părțile se află într-o relație de determinare reciprocă: „Ceea ce e special nu se poate pricepe decât numai prin întreg, prin principiile generale” (Ms.2257, f.194, „Fragmentarium” 1981, p.192); „Părțile nu sunt decât o repetiție a întregului [...] dependența reciprocă a părților e semnul unei organizații superioare” (Ms. 2264,

f.332, „Fragmentarium” 1981, p.526); „În fiecare organism omenesc sunt potenția coardele omenirii întregi” (Ms. 2287, f.12); „Mi se pare că strofa a treia nu se prea potrivește cu întregul” („Scrisoare către Iacob Negruzzi, 17/6 1870, v.3, p.379). Pentru Eminescu armonizarea părții cu întregul fiind un principiu ascuns al eternei mișcări de forme (în natură, societate, cultură etc.). Pe timpul Poetului termenul holografie nu se utiliza, fenomenul fizic fiind descoperit de fizicianul maghiar Dennis Gabor (1900-1979) în 1948 (lucru pentru care i s-a decernat Premiul Nobel), esența căruia constă în faptul că ansamblul cuprinde informații despre detaliu și viceversa. Imaginile corecte ale elementelor pot fi obținute numai punându-le în raport cu întregul și ale întregului - numai punându-l în raport cu elementele. Eminescu considera că se poate de înțeles întreaga Lume studiind doar o părțică a ei („partea poartă informație despre întreg” [Poincare 1983, p.267]): „naturaliștii moderni reconstruiesc după o măsea fosilă forma animalului antediluvian” („Adeseori o lege oarecare...”, v.6, p.424). Orice obiect de pe Pământ, în opinia Poetului, poate să povestească istoria întregului Pământ și chiar a întregului Univers: „natura se repetă în fiecare exemplar” („Cezara”, v.2, p.91). Cu alte cuvinte, nu este obligatoriu să studiezi o întreagă pustie, un ocean întreg, ca să înțelegi minunile făuririi acestora, e de ajuns să cunoști evoluția doar a unui firicel de nisip, a unei picături de apă. Și firisorului de nisip, și picăturii de apă le-au trebuit același timp cât și pustiei, și oceanului ca să devină ceea ce sunt.

Însuși opera eminesciană are structură holografică în sensul de mai sus, lucru înțeles încă de ilustrul critic literar George Călinescu (1899–1965): „Pentru a înțelege pe Eminescu aveam trebuință de o istorie literară și pentru a scrie o istorie trebuia neapărat a avea monografia celui mai de seamă poet român. Un adevărat cerc vicios pe care l-am rezolvat pornind simultan din centru și de la periferie” [Călinescu 1993, v.1, p.1]; „Apoi trebuia, firește, să judec pe Eminescu în cuprinsul literaturii române și al literaturii universale, și pentru aceasta aveam nevoie de o istorie a literaturii române” [Călinescu 1993, v.1, p.1]. „Inspirația lui Eminescu e, firește, variată, dar casele în care ar putea să fie adunate cristalele ei nu se pot face nici după culoare, nici după carate, nici după transparență, unele intrând în mai toate celelalte” [Arghezi 1991, v.2, p. 480], frumos și precis spus. Lucru demn de menționat, dăinuiesc numai operele care au structură holografică. Asemenea structură au operele lui Eminescu, Brâncuși, Enescu..., bunuri spirituale care au acumulat în sine întreaga informație despre poporul român. Integratoare sunt operele lui Aristotel, Dante (1265-1321), Leonardo da Vinci(1452-1519), Galilei, Newton, Kant, Laplace, Einstein (1879-1955)...: „Cu flori stereotipe, cu raze, diamante, / Nu pot să scriu frumuseța cea vrednică de Dante” („Icoană și privaz”, v.1, p.487). Lucru ciudat, dar adevărat, operele marilor creatori de valori spirituale apără un neam/o civilizație mai bine decât orice armată, dat fiind că ele poartă mesaj despre întreg, astfel că pornind de la ele oricând poți să restabilești viața spirituală a neamului/civilizației respectiv(e). Tot ce îmbrățișează întregul poartă amprenta divinului: „Cum Dumnezeu cuprinde cu viața lui cerească / Lumi, stele, timp și spațiu ș-atomul nezărit, / Cum toate-s el și dânsul în toate e cuprins” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.324).

Ierarhia în trei etape de investigare a Lumii

Eminescu a întrevăzut ierarhia în trei etape a cunoașterii (idee formulată clar abia în 1926, de Emmy Noether (1882–1935)) – la început fenomenele, apoi legile de conservare și în cele din urmă principiile de simetrie (ultimele fiind adevărate „semne rutiere” pentru savanții aflați la avanposturile științei) [Holban 2000, 2003, 2012]. Eminescu a mers pe acest făgaș al profunzimilor - fenomene (esențe mai puțin profunde) – legi (esențe mai profunde) - principii de simetrie (esențe și mai profunde) -, încă în secolul XIX: „trebuie pornit, așadar, pe un cu totul alt drum pentru descifrarea lumii. Lumea trebuie să fie înțeleasă în esența ei, nu în fenomenalitatea ei” (Ms. 2286, v.3, p.31). Etapa cunoașterii ce se referă la legile naturii (legile conservării energiei, impulsului, sarcinii electrice ...) „aparține unei ordine mai înalte de lucruri” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.177). Legile dirijează cu fenomenele și au putere de prezicere a evenimentelor ulterioare: „Legile sunt viața naturei” (Ms. 2258, f.222, „Fragmentarium” 1981, p.507), fără dânsese natura ar fi „o ficțiune goală și moartă” („Fragmentarium” 1981, p.507). La rândul lor, legile se supun principiilor de simetrie: „În tine vede-se că e în ceriure / Un Dumnezeu, / Purtând simetria și-a ei misterure / În gândul său” („Ondina” (Fantasie), v.1, p.207). În viziunea lui Eminescu, împărtășită de fizicienii contemporani, simetria se referă nu numai la obiecte, ci și la procese și presupune invarianța obiectului sau procesului în raport cu anumite operații: „S-a zis de mult că frumusețea consistă în proporția de forme. Nimănu-i nu i-a venit în minte că consistă în proporția de mișcări și cu toate acestea asta e adevărata frumusețe. Frumuseți moarte sunt cele în proporție de forme, frumuseți vii cele în proporție de mișcări” (Ms. 2255, f.398v., v.3, p.121). Odată cu adâncirea progresivă a cunoașterii crește, cu intensitate sporită, și valoarea estetică a mesajului: „Chemarea estetice” (Ms. 9/1/[1873], „Fragmentarium” 1981, p. 91). Poetul are conștiința că esteticul, frumosul este o manifestare a adevărului: „cu aurite cuvinte grăiește adevărul” („Darea de seamă despre mișcarea literară a românilor în anul 1819”, v.5, p.86); „Orce estetic consistă singur pe o formă oarecare însă totuși nu, dacă se respinge adevărul” (Ms. 2257, v.3, p.149); „Neadevărul are o influință neestetică” (Ms. 2257, v.3, p.149); „cerința d-a îndreptăți egal frumosul și adevărul” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.176), că adevărul și esteticul sunt de nedespărțit: „frumosul și adevărul sunt momente neseparabili” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.176). Acest principiu i-a permis lui Eminescu să atingă un grad înalt de abstractizare a gândurilor, să desprindă esențialul de neesențial, să se apropie la maximum de sublim. Sprijinindu-se pe acest principiu, Eminescu presupune într-un fel existența antimateriei și unicitatea (coerența) forțelor din natură: „ne îndreptățește a vorbi despre o unitate a puterilor naturii” (Ms.2270, f.24) [Holban 1992], lucruri despre care fizica a început să vorbească cu insistență abia după 1931, odată cu apariția faimoasei ecuații a lui Dirac (1902–1984) privind mișcarea electronului relativist. Integrarea adevărului științific cu esteticul a devenit în secolul XX o metodologie de vârf a fizicii. La Eminescu esteticul se află în concordanță deplină și cu folositorul: „ar fi întrunit și aci cele două calități principale ale lucrurilor, frumosul cu

folositorul” ([„Atât ne mai lipsea...”], v.7, p.315). „Eminescu, ne-a lăsat unele teorii, care poartă pecetea creierului lui” [Laurian 1990, v.1, p.347].

Metodele științifice de investigare utilizate de Eminescu

Eminescu acorda o atenție deosebită metodelor de investigare: „Dar modul cum se face un lucru e în toate celea esențial” ([„Citit-a vreodată...”], v. 8, p. 159); „a dispune materia științific în mod metodic” („Liceul din Suceava [Într-o corespondență...”], v. 5, p. 311); „metoda noastră e cea urmată în științe în genere, în cele naturale îndeosebi” ([„Caută să spunem...”], v.7, p.599). Având stofă de savant [Holban 2001, 2011, 2015], Eminescu studiază Lumea prin prisma principiului universalității legilor naturii: „Și orice loc și orice timp, oriunde, / Aceleași vecinice – ntrebări ascunde?” („O, -nțelepciune, ai aripi de ceară!”), principiului continuității: „Cerința continuității” („Revoluția și revoluționarii...”, v.6, p.644), legea verosimilului și necesarului: „Tot ce-i cu puțință se și-ntâmplă în cursul vremii în lume” („Cugetări”, v.3, p.160). Poetul aplică pe larg legea cauzalității: „Legea cauzalității e absolută” („Materialele etnologice privind în parte și pe Nicu Xenopulos...”, v.8, p.214); „E o axiomă în mecanică că efectul trebuie să fie egal cu cauza” ([„„Românul” a contractat năravul...”], v.7, p.531); „aceleași cauze produc pretutindenea aceleași efecte” ([„În seara de 30 martie...”], v.8, p.196); „cauze analoage produc efecte analoage” ([„„L’Europe diplomatique” primește...”], v.7, p.484), căutând în natură „șesătura de cauze și efecte” ([„Când reproducem...”], v. 7, p. 426); „Cu firul cauzalității în mână, mulți vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.83). Eminescu cercetează fenomenele prin lupa paradigmelor științelor, fizicii, astronomiei, biologiei, tehnicii...: „Maniera lor de-a privi lumea, societatea, poporul e o manieră mecanică” ([„Ceea ce dă guvernului...”], v.8, p.200); „Mașina societății consistă, ca și cea a corpului omenesc, din părți care funcționează independent și totuși toate stau într-o consonanță deplină între olaltă” (Ms.2257, f.374); „mușchii sânt mașini de lucru (dar slugi ale creierului), nervii – linii telegrafice animale” (Ms.2264, f.240); „În gravitațiunea universală am fi aflat în sfârșit arcul încordat care ține în mișcare întregul ceasornic al Universului” (Ms. 2267, f.101), chiar prin prisma celei mai moderne pe atunci teorii, cea a câmpului: „Toate sunt o ecuațiune. Orice moment în viața universului e ecuațiunea momentului următor. Orice moment prezent e ecuațiunea momentului trecut” (Mss.2267, f.82v.). Practica pe larg ipoteza, poetica supremă a fizicii teoretice: „Aceasta este neapărat o fantezie a noastră, o privire ipotetică” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.170); „Ipoteza, o presupunere din care se trag urmări. Procesul prin care ajungem la formarea ipotezelor este interesant pentru logica concretă” (Ms.2287, v.3, p.155), axioma: „Tot ce se zice se bazează pe axiome” („Amor pierdut – viață pierdută”, v.2, p.206). În opera lui Eminescu se simte puternic metodologia cercetării istorice: „toată cunoștința este sau istorică sau rațională” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.372); „cheile pentru toate evenimentele istorice sunt” (Ms.2287, v.3, p.32); cercetării genetice: științele „trebuie să predate și învățate în mod genetic, arătându-se cum o stare de lucruri s-au dezvoltat dintr-alta și o teorie dintr-alta” (Ms.2264, v.8, p.590); „vom și observa la orice cugetător serios, metoda genetică” (Ms.2306, v.3, p.10). Privind viața din

perspectiva informațională [Holban 2001], Poetul și-a dat seama că ea este un fenomen cosmic – a fost dată genetic odată cu Geneza Universului: „Viața duce în sine acel grăunte de mulțămire care s-a născut din acea primă mișcare ce-a scos caosul din echilibru” (Ms.2285, v.3, p.13); „Astfel, în starea cea mai depărtată, a trebuit să existe în principiu legea fizică de dezvoltare care a determinat rezultatele ulterioare, a trebuit, afară de aceasta, ca atunci și celula organică ce compune astăzi creierul animalic cel mai dezvoltat să fi existat într-o formă sau alta atomistică” („Prelegerile dlui T.Maioreșcu”, v.7, p.169).

Poetul cercetează Lumea (natura, societatea) prin prisma determinismului laplacian: „Admitem ideea determinismului” ([„Articolele ce ni le trimite...”], v.8, p.370); „Oare predicabiile cauzalității n-or fi toate predicabiliile ale mișcării?” (Ms.2275B, v.3, p.105), o lege a necesității cosmice: „Precum o constelație e dată cu necesitate, tot astfel evenimentele de pe pământ se-ntâmplă într-un șir mare că de mai nainte determinat” („O clipă în eternitate”, „Publicistică” 1990, p.465); „Fără îndoială ceea ce are să se-ntîmple se va-ntâmpla” ([„Se-ncheie...”], v.8, p.430), care a deschis cale largă noțiunii de cauză și efect, foarte importantă pentru cunoașterea lumii: „legăturile intime dintre cauză și efect” („Studii exegetice asupra unei parabole care lipsește în sfânta scriptură...”, v.5, p.623); „Aicea-i timpul cu regulile lui matematiche, aicea spațiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută” („Archaeus”, v.2, p.143), ea presupune deja existența timpului și asimetria lui: „Pentru că nimic nu există în lume de n-are o cauză începătoare și un timp de începere” (Ms.2255, f.394). „Eminescu își pune la modul grav problema libertății, a raportului dintre voința individuală și legile determinismului (cauzalitate, necesitate)” [Drăgan 1989, p.47]. Dar în dorința de a dăinui, eroii eminescieni caută să fugă de fatalismul determinismului clasic: „Tu n-ai șezut vrodată pe scaunul fatal” („Grue Sânger”, v.2, p.342); „Nu mă lupt cu fatalitatea în fenomenologia ei naturală, dar poate că în cutare ori cutare caz concret totuși să fie cu puțință o îndreptare a ei, mai ales când aceasta se prezintă oarecum de sine” („Scrisoare către Titu Maioreșcu, august 1872, v.3, p.391). Eminescu trece ușor barierele psihologice, când însușește concepții și idei noi, el bănuiește existența unui nou determinism, căruia astăzi îi zicem probabilistic: „Doamne, îndreaptă și fă să înceteze imperiul ocupat de cauzalitatea necesară” (Ms. 2286, v.3, p.39), abordând problema dăinuirii omenirii cu argumente din teoria probabilității: „Dar, vai tu știi prea bine că n-am să mor pe veci - / Că vis e a ta moarte cu slabe mâni și reci, / La sorți va pune iarăși prin lumile din ceriu / Durerea mea cumplită, un vecinic Ahasver” („Mureșanu”, v.2, p.281).

Eminescu obține noi cunoștințe și prin metoda intuiției: „autorul ni se prezintă astăzi ca un hotărât partinitor al metodei intuitive” („Bibliografie [„A ieșit de sub tipar...”], v.5, p.137), inducției: „A doua manieră de a vedea, inductivă, bazată deci pe experiența faptelor” („În discutarea proiectului de majorat...”, v.6, p.298), deducției: „deducțiunea empirică, care arată modul în care o noțiune se câștigă din experiență și din reflexie asupra-i” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.338), analogiei: „a judeca în analogie” ([„Foi din Germania...”], v.8, p.423), practica cercetarea analitică și sintetică: „compune și descompune” (Ms.2257, v.3, p.16); „metodul analitic, care începe cu întregul și ajunge la parte” („Bibliografie [„A ieșit

de sub tipar...”], v.5, p.137), sintetică: „metodul sintetic, care începe cu partea și ajunge la întreg” („Bibliografie [„A ieșit de sub tipar...”], v.5, p.137).

Ca să înțeleagă Lumea în resorturile ei adânci, Eminescu utilizează pe larg gândirea categorială: „Antitezele sunt viața” (Ms. 2258, v.3, p.21). „Trecea” Lumea prin dihotomia categoriilor „Putință – neputință / Ființă – neființă / Necesitate – cauzalitate” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v. 4, p.337), finit – infinit: „Antinomiile. / În teză se ia spațiu, timp, cauzalitate ca mărimi determinate. / În antiteză ele se iau ca mărimi infinite” (Ms.2255, v.3, p.103), parte - întreg: „de-a concepe tot ce-i special numai în raport ... cu întregul” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.206), particular – general: „Toate obiectele sunt pro primo: arătări singulare, reale, pro secundo: au de bază ceva mai general, mai adânc, prototipul” (Ms. 2257, f.262), varietate – diversitate: „varietate în diversitate e perfecțiune” (Ms.2264, v.4, p.426), concret – abstract: „În această aplicație aceste două verbe se numesc abstracte sau pure în antiteză cu celelalte cari se numesc concrete” (Ms.2269, f.3). Dialectician subtil, Eminescu deseori găsește soluția unor probleme în împăcarea antitezelor, aspect însemnat al filozofiei eminesciene: „soluțiunea stă în împreunarea antitezelor” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.256), unde cuvintele opuse „se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică” [Bulgăr, p.166], de exemplu, „ateist superstițios” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.66), de e ateu nu e superstițios, de e superstițios, nu e ateu, cu toate acestea luate împreună cuvintele redau de minune caracterul contradictoriu al sărmanului Dionis. Multiplele exemple de acest gen din opera Poetului se prezintă azi ca un strălucit preluu la faimosul concept corpuscul-undă al ilustrului fizician francez Lui de Broglie (1892-1987), sporind astfel „corola de minuni a lumii”. Coexistența pașnică a cuvintelor contrare în frazele eminesciene se aseamănă cu constanta vitezei luminii, c , cu care Einstein a pus într-un raport divin finitul cu infinitul: „mișcare – raport constant între finit și infinit” (Ms.2263, v.3, p.15); „Teoria ecuațiunii universale sau a raporturilor constante dintre finit și infinit” (Ms.2266, f.19v.).

Eminescu utilizează metode desăvârșite de investigare, precum și procedee eficiente de stimulare a activității creatoare a cercetătorului, cum ar fi privea la fenomene cu ochi noi, din multe puncte de vedere, sub unghi tematic: „privesc viața din mii de mii de părți” („Ca o făclie”, v.1, p.567), din poli diferiți: „Între-a vieții două poluri / Totul stă și totul trece” („Glossă”), cu ochi ce privesc în interior: „Dară ochiu – nchis afară, înlăuntru se deșteaptă” („Scrisoarea III”, v.1, p.136), privirea de ansamblu, „de la înălțimea de vultur”: „E cetățuia din care vegheam ca un vultur asupra Mărei Negre” („Mira”, v.2, p.229-230), cu înălțimea unghiul de vedere se deschide, fapt ce permite de a privi întregul ca sistem al părților corelate și de a stabili astfel legăturile firești care există între părți, înzestrarea sau deposedarea obiectului de anumite calități sau schimbarea imaginară a dimensiunilor acestuia: „Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte și toate celea din ea scăzute în analogie /.../. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus*, înmiit de mare...” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.59), dovada tezei enunțate pornind de la contrariu: „întări concluzia prin argumentul întors” (Ms.2270, f.125), inversarea vocațiilor materiei: „O lume ca

nelumea este posibilă, neîntreruptă fiind de-o altă ordine de lucruri” („Archaeus”, v.2, p.144), metoda retrospectivei, parcurgând pe itinerarul opus drumul evoluției, oprind roata vremii unde dorește: „Și privesc... Codrii de secolii, oceane de popoare / Se întorc cu repejune ca gândirile ce zboară / Și icoanele-s în luptă – eu privesc și tot privesc / La vo piatră ce însamnă a istoriei hotară, / Unde lumea în căi nouă, după nou cântar măsoară - / Acolo îmi place roata câte-o clipă s-o opresc!” („Memento mori”, v.1, p.275), „metoda filmării cu încetinitorul” (în terminologia de azi): „... încet, încet ulițile adorm, obloanele se-nchid, lumânările se sting...” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.68), pentru a se debarasa de balastul subiectivismului propune cititorului să se identifice cu obiectul studiat, să pătrundă cu gândul în interiorul lui: „Nu știu dacă cineva s-a visat vreodată elastic... că poate crește, se poate umfla , se poate contrage” („Archaeus”, v.2, p. 44), practică transferul, cu ajutorul metaforelor, a cunoștințelor dintr-un domeniu în altul: „ceea ce în mecanică e direcția corpului pus în mișcare, e în om voința” (Ms.2255, f.118), considerând că popoarele care nu știu să vorbească prin metafore sau nu le pricep nu pot să aducă contribuție în știință: „Poetii lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni” („Sărmanul Dionis”); „Caracter de prost: Luarea metaforelor ad litteram...” (Ms.2257, f.176). Poetul apela frecvent la metode echivalente sinecticii de azi, de stimulare a activității creatoare a savanților [Guk 1978], de a face lucrurile neobișnuite obișnuite și pe cele obișnuite – neobișnuite, descoperind astfel cunoscutul în necunoscut și necunoscutul în cunoscut.

De la Eminescu totdeauna se poate învăța și felul de a gândi: „ne dă în câteva șiruri o descriere exactă a manierei de-a cugeta” ([„Locke, filozoful englez...”], v. 8, p. 263), în investigațiile sale Poetul urma unui program analitic (algoritm) cu criterii de decizie clare [Holban 2015]. Puterea de pătrundere a gândirii eminesciene este pe potriva Universului asupra căruia Poetul a meditat cu atâta îndrăzneală: „Fiecare lucru poartă în sine măsura sa...espresia celor cugetate va fi adecvată cu materialul cugetat” (Ms.2291, f.55v.). Eminescu însușise bine lecțiile înaintașilor, a genialilor poeți latini, că obiectele se reflectă unele în altele: „mișcarea lumii mari reflectată în cea mică” (Ms.2267, v.3, p.116), în orice obiect din natură vedea „mici icoane ale universului” (Ms. 2255, v.3, p.123), lecții care i-au permis fizicianului englez Ernest Rutherford (1871–1937) să elaboreze modelul planetar al atomului. Eminescu era adeptul „teoriei ondulatorii” a lui Vasile Conta (1845-1882): „Frunză verde rozmarin, / După nor vine senin, / După dulceață venin” („Lirica populară” „Irmoase”, v.2, p.500), este unul din marii noștri cărturari care încuraja matematizarea tuturor domeniilor științei, inclusiv a literaturii și a artelor: „Minunile naturii sânt ca și minunile matematicii” (Ms.2307, f.1, „Fragmentarium” 1981, p.277), utiliza pe larg principiul complementarității, formulat mai târziu de Niels Bohr (1885-1962): „Strâns este al tău spațiu și secolii sunt largi” („Mureșanu, v.2, p.261); „Să stăm strâmb, dar să vorbim drept” ([„Să nu se supere confrății noștri...”], v.8, p.440); „Orice propensiune într-o parte corespunde c-o lipsă, c-o ridicare în cealaltă” („Cugetări”, v.3, p.163), vorbește în timpul lui de fenomenul cuantificare: „Electricitate. Este același cuant de putere care c-o repejune incalculabilă se prefăce într-un cuant egal în celălalt loc, fără a avea necesitate de-un substrat material și proporțional pentru a se comunica? Curios lucru!” (Ms.2267, f.81v.). Prin

profunditatea cu care sunt tratate cele mai acute probleme ale științei opera eminesciană continuă a fi modernă ca viziune. Fizica modernă miroase eminescian: „Din frazele istoriei mirosul meu v-atinge” („Confesiune”, v.1, p. 378).

Lumea lui Eminescu

Fiecare epocă, acumulând noi cunoștințe, vede Lumea cu noi ochi. În mare, și Aristotel, și Newton, și Einstein... au văzut aceeași Lume, dar fiecare a văzut-o cu alți ochi, motiv pentru care oamenii vorbesc de „Lumea lui Aristotel”, „Lumea lui Newton”, „Lumea lui Einstein”... Cu câteva elemente științifice esențiale la bază, Eminescu explică Lumea în parte și în ansamblu, descriind o clasă largă de fenomene și făcând un șir de preziceri. Poetul a adunat informația științifică despre Lume dispersată prin cărți și reviste, pe care a retopit-o în furnalele gândirii sale geniale la cele mai înalte temperaturi ale creației și a turnat-o în tipar propriu, inconfundabil, obținând în rezultat un ansamblu coerent și sintetic de cunoștințe, care permite cititorului cu ușurință să înțeleagă atât fenomenele specifice lumii materiale, cât și pe cele caracteristice sferei spirituale. Din acest punct de vedere, putem vorbi cu siguranță și de „Lumea lui Eminescu”, de rând cu cea a lui Aristotel, Newton, Einstein...

Eminescu vede Lumea informațional bogată: „bogăția de forme esteriore ale vieții noastre, mulțimea de colori prismatice, de limbi varii și multe, de poezie și arte” (Ms. 2287, v.3, p.23), spectral: „E ca și când ai privi printr-o prismă care dă lucrurilor imagini de curcubeu” (Ms. 2287, f.4). Poetul privește la Lume arhimedeian – sub aspectul putinței Omului de a o modifica și adapta la condițiile existenței sale: „să măsoar timpul și locul cu etalonul realului și a ceea ce este dat. Acesta este punctul lui Arhimede de unde poate fi înălțată lumea mea (puțin cam împotmolită)” („Scrisoare către Titu Maiorescu, 26/2, [1] 874, v.3, p.396). Lumea prezentată în scrierile Poetului-filozof ni se înfățișează ca o lume materială: „Știi că în puterea unei legi: Nu este spațiu deșert” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.69); „Din nimic nimic iese” (Ms.2267, f2v.), chemată să sporească ponderea spirituală: „istoria e dezvoltare a unuia și aceluiași spirit omenesc” (Ms.2258, f.184), născută din necesitate: „Tot ce se naște în lume și tot ce se-ntâmplă se naște în mod necesar, neapărat” (Ms.2257, f.408); „Tot ce-i cu putință se și-ntâmplă în cursul vremii în lume” (Ms.2258, f.163), din primordial, în care s-a produs o infimă fluctuație: „punctul acela de mișcare mult mai slabă ca boaba spumei” („Scrisoarea I”, v.1, p.131), care, obținând genetic toată informația despre sine, a evoluat cu timpul în Universul de azi, purtător de viață: „Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele, / El îmi arată planul adâncei întocmele / Cu care-și mișcă sorii. – În sâmburul de ghindă / E un stejar. – Cum dânsul din proprii rădăcine, / Din planul vieții sale ascuns în colțu-obscur / Își crește trunchiul aspru” („Andrei Mureșanu”, v.2, p.275). Avea dreptate Hesiod (s.8–7î.Hr.) atunci când afirma că pietrele au miros de om. Eminescu dă preferință unui Univers dinamic: „lumea este mișcare pornită și întreținută” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.168); „toată viața, toată natura, universul întreg este în eternă mișcare” (Ms.2258, v.3, p.13); „se constată că în natură nu este decât un singur lucru, simplu și deosebit după grade – mișcarea. Ceea ce auzim e o mișcare, ceea ce vedem e mișcare, ceea ce atinge pipăitul în formă de căldură e mișcare, ceea ce gustăm e mișcare, ceea

ce mirosim e mișcare” (Ms.2258, v.3, p.29), consideră că mișcarea se datorează inegalității existente în natură: „Orice inegalitate s-au născut prin mișcare – orice mișcare nu e cu puțință decât prin inegalitate” (Ms.2275B, v.3, p.94); „Marea n-ar face valuri și n-ar avea absolut nici o mișcare, ci apa ei ar putrezi și s-ar băhni, dacă temperatura ei ar fi pretutindenea egală” (Ms.2261, v.3, p.42), că „varietatea sau diversitatea e condiția dezvoltării” (Ms. 2264, f. 332, f.336). Eminescu identifică Dumnezeu și mișcarea: „Dumnezeu e mișcarea” (Ms. 2275B, v.3, p.110), mișcarea și a fi: „Dar a fi și a fi mișcat – existere și movi – sunt identice” (Ms. 2275B, v.3, p.105). Lumea e în perpetuă transformare: „credința că lumea tot se schimbă” („Ca o făclie”, v.1, p.567). Materia nu poate să dispară fără urme, poate doar să treacă dintr-o stare sau formă în alta: „Tot ce există nu sunt decât grade a unei stări supuse la modifi cațiuni în infinit” (Ms.2255, v.3, p.112); „elementele sunt numai o scară de stări a unei și aceleiași materii” (Ms.2255, v.3, p.114); „Etern este tot ce este întotdeauna de față. Nu ce a fost, căci au fost stări, nu ce va fi, căci vor fi iarăși numai stări” (Ms.2258, v.3, p.15), lucruri dovedite ca adevărate de fizica atomică: „Esperiența nu caută decât să verifice ceea ce noi știm de mult. Alchimia căutând aur știa că elementele sunt numai o scară de stări a unei aceleiași materii. Doar [î]i lipseau instrumentele spre a o verifica” (Ms.2255, f.410, „Fragmentarium” 1981, p.293) și de fizica nucleului și a particulelor elementare. Eminescu a surprins unitatea adâncă a existenței, că orice lucru se regăsește în toate celelalte: „Un semn că toți e-n unul, unu-n toți” („Patria vieții e numai prezentul”, v.1, p.380), privea la Univers ca la „un organism viu”, în care fiecare parte are un loc și o funcție proprie, astfel încât toate lucrează împreună, pentru a alcătui un unic întreg: „La eter fiecă atom e un individ care stă în legătură cu toate. Cum s-o mișca punctul de gravitație al unuia în jos, punctul celuilalt din cealaltă terezie oarecum se suie în sus, cel următor în jos ș.a. în infinit. Valuri, valuri” (Ms. 2255, f.384, f.386v.). La fel privea și la societate: „Omenirea considerată ca un corp” (Ms.2257, f.51). Poetul presupune structura stratificată a materiei: „De atunci negura eternă se desface în fășii, / De atunci răsare lumea, lună soare și stihii” („Scrisoarea I”, v.1, p.131), acreditează ideea universalității legilor fizice, întrevide existența unei legături strânse între caracteristicile lumii microscopice, lumii macroscopice și cele ale vieții [Holban 2002, 2003, 2012].

Eminescu privește Lumea prin prisma paradigmatelor științelor (fizicii, astronomiei, biologiei...): „Potrivim șirul de gânduri pe-o sistemă oarecare, / Măsurăm mașina lumii cu acea măsurătoare” („La moartea lui Neamțu”, v.1, p.230), mecanicii: „Maniera lor de-a privi lumea, societatea, poporul e o manieră mecanică” („Ceea ce dă guvernului...”, v.8, p.200), teoriei câmpului: „Toate sunt o ecuațiune. Orice moment în viața universului e ecuațiunea momentului următor. Orice moment prezent e ecuațiunea momentului trecut” (Ms.2267, f.82v., „Fragmentarium” 1981, p.332), încearcă să adapteze legile teoriei câmpului la fenomenele societății: „teoria ecuațiunii pentru protecționism” (Ms.2267, f.92v., „Fragmentarium” 1981, p.335). Poetul cunoștea bine principiul entropiei și îl aplica în ceea ce privește viitorul Soarelui, Universului, izbutind vizionar, și cu fundamentare științifică, să descrie fenomenul de stingere și colapsare a astrilor, de geneză și evoluție a Universului (idei

apropiate teoriei Marii Explozii și modelului de Univers în expansiune de azi) [Holban 1986, 1992], de „prăbușire în neant” a Universului,

Gânditorul de la Ipotești atacă cu mult curaj problema geometriei și dimensiunii spațiului în care sălășluiește Universul, în scrierile sale este pe deplin reflectată evoluția noțiunii de timp [Holban, 1991, 1996]. Lumea lui Eminescu este una a relativității, în care orice fenomen ori proces poate fi înțeles numai fiind raportat la un alt fenomen sau proces: „Pentru a constata mișcare, trebuie ceva nemișcat. (Absoluta nemișcare?)” (Ms.2275B, f.38). Poetul vorbește de relativitatea spațiului, timpului în înțelesul de azi al științei: „Vechimea lucrurilor nu consistă în depărtarea timporală a nașterii sau a existenței lor, ci în diferența dintre ele și cele prezente” (Ms.284, v.3, p.59), de dependența timpului de viteza corpului: „Rupt ca de-un magnet în nemărginire el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.77), de „paradoxul gemenilor”: „Eu singur voi fi mort sau îngropat când vei veni tu, căci oarele vieții tale vor fi șir de ani întregi pentru pământ” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73), de dependența timpului de masa corpului ceresc: „Timpul lor? O oră din viața ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii”; „Acolo vei trăi un secol și ți se va părea o zi” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73), de încetinirea până la oprire a timpului în cazul colapsării aștrilor [Holban 1991, 1996]: „Câte-o stea întârziată stinge izvorul ei mic. / Timpul mort și-ntinde membrii și devine veșnicie” („Memento mori”, v.1, p.313). Gânditorul de la Ipotești atinge și problema surpării săgeții timpului în punctul de singularitate al Universului: „Și, în chaosul uitării, oricum orele alerge” („Scrisoarea V”, v.1, p.150), enunțând într-un fel conceptul de Univers pulsator în timp (între doi poli), dând motive de gândire asupra a două mari întrebări, începutul și sfârșitul Lumii, azi teme de investigație respectabile, precum și cea de naștere a timpului „din goluri”: „Căci unde – ajunge nu-i hotar, / Nici ochi spre a cunoaște, / Și vremea –ncearcă înzădar / Din goluri a se naște” („Luceafărul”, v.1, p.162), azi temă majore de cercetare a astrofizicii. Eminescu lansează ideea existenței undelor de timp, noțiune care a pătruns în limbajul fizicienilor abia în a doua jumătate a secolului XX.

Pornind de la faptul că opera Poetului (prima carte i-a apărut în 1884) era bine cunoscută de liceanul Nicolae Iorga, de la Botoșani, ne-ar plăcea să credem că Einstein a cunoscut ideile filozofice ale lui Eminescu prin intermediul prietenului său din tinerețe, Moris Solovin, originar din Botoșanii, cu care viitorul autor al teoriei relativității discuta multe aspecte filozofice ale fizicii și astronomiei.

Opera eminesciană – îndreptarul educației naționale

Eminescu era convins că o primă condiție a dăinuirii unui popor este înțelegerea superioară a Lumii, capcanele vieții le poți ocoli doar devenind știutor [Holban 2000, 2001]. Încă Cantemir observase, că „știința făclia adevărului este” și că „toată știința atunci de știință se dovedește, când după adevărul altul înștiința știe” [Cantemir 1973, p.131]. Poetul atribuie educației, pregătirii științifice a generațiilor tinere un rol deosebit: „numai în neîntrerupta consecutivitate a celor știutori trăiește-ntr-adevăr știința” (Ms.2255, f.215); „Din cunoaștere rezultă apoi știința, căci știința este cunoașterea adusă la cunoștință”(Ms.2257, f.265). Pentru Eminescu a învăța înseamnă a fi: „Luminează-te și vei fi” („Abia apucaram să zicem...”, v.6, p.253); „iar

tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și, cu ajutorul cărții, atotputernic” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73). De aceea, considera Poetul, este necesar ca toată lumea „să se îndestuleze cu învățatură” („Perioada a doua...”, v.5, p.165), de aici „obligativitatea instrucției primare” („Turcia” [„Delegații puterilor garante...”, v.5, p. 248), „libertatea învățământului” („Turcia” [„Delegații puterilor garante...”, v.5, p.248). În viziunea Poetului, cunoștințele coboară „solar” de la știință în jos: „învățător și preot coboară cultura în jos și traduc limba cosmopolită, nesemnificativă și abstractă a științei, care e domeniul lunei întregi, în formele vii, mlădioase și încântătoare prin originalitate a poporului” („Scrieri politice”, p.306–307). Eminescu pleda pentru un „sistem unitar de învățământ” ([„Un proiect de lege...”], v. 8, p. 166), pătruns de duhul științei: „mai multă știință, o mai îngrijită educație /.../ ar da rezultate mai bune, oricare ar fi forma de învățământ” ([„Sunt o seamă de medici...”], v.8, p.338), „pus pe calea adevăratului progres” ([„Consiliul general al instrucțiunii...”], v.7, p.66), care „să țină seama de trebuințele reale ale societății, fie acele materiale, fie morale” („Unul din punctele statornice...”, v.6, p.343), și cu învățătura „altoită în pomul culturii” („Dl Jules Ferry, ni se pare...”, v.7, p.32). Propagator al unității Lumii, promova o pedagogie a unității disciplinelor: „toate științele stau într-o legătură, ca o rețea (Ms. 2255, f.240-241), milita pentru „învățământul educativ” („Nu știm cum să ne explicăm...”, v.6, p.634), care să exceleze „în educațiunea culturei științifice” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.170), „în a forma o natură intelectuală, un spirit capabil de a gândi și ști” ([„Ca să se vadă cum judecă oamenii...”], v.7, p.37), care să ducă la „dezvoltarea judecății copilului” (Ms.2258, f.251), „dezvoltarea inteligenței copiilor silindu-i a-și da totdeauna seama de aceea ce fac” („Carte nouă”, v.5, p.185), să le explice învățăceilor, „că cine nu știe nimic, nu are nimic” („Câteva numere consecutive...”, v.6, p.210), că „numai prin cunoaștere putem ajunge la virtute” (Ms. 2285, v.3, p.12), și „numai prin virtute se ajunge la onoare” (Ms. 2285, v.3, p.12), să le cultive „iubirea pentru creare” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.306), să-i învețe să facă față oricărei situații, să lucreze „asupra formării caracterului și-a inteligenței” ([„Consiliul general al instrucțiunii...”], v.7, p.67), să educe personalități: „Numai personalitatea / Este binele suprem” („Fragmente (din Goethe)”, v.1, p.678), care cresc printre personalități: „Asemănat produce asemănat” (Ms.9/1/ [18]73, v.3, p.152). Creșterea minților luminate trebuie începută la cea mai fragedă vârstă, când recepția e mai conturată: „Se zice că fantazia tinerilor este mult mai vie decât a oamenilor din o vârstă mai înaintată” (Ms.285, f.113, v.3, p.74), „cea ce se potrivește într-o vârstă nu le mai prinde într-alta” ([„Atât ne mai lipsea...”], v.7, p.315). (Apropierea de capodopera eminesciană este „un act cultural în care puritatea sufletului tânăr se lasă lesne modelată” [Coșcovei 1991, v.2, p.583]). Pentru toate acestea Eminescu considera că este nevoie „de dascăli riguroși” (Ms.2270, v.3, p.82), care „se disting prin inteligență și știință” („Scrisoare către D. Antipa, 14 – 19 noiembrie 1875, v.3, p.440), dau dovadă de „sete de a afla înșiși adevărul care caracterizează pe oamenii de știință” („Nu știm cum să ne explicăm...”, v. 6, p. 634), „înzestrați de la natură cu darul de a instrui” („Cartea pedagogică”, v.5, p.51), „care au deci calificățiunea pedagogică necesară” („Învățământul elementar în Ardeal”, v.6,

p.621), „conform științei pedagogice” („Din Viena ne vine știrea...”, v.6, p.417), producători de cunoștințe, care și-au „dovedit calificarea științifică”, „prin scrieri însemnate” ([„Românul” află că...”, v.5, p.606), au „scris cărți” („Din Viena ne vine știrea...”, v.6, p.417), care se evidențiază prin „iubire pentru obiect” („Nu știm cum să ne explicăm...”, v.6, p.634) și știu să „electrizeze auditoriul” („Dl Jules Ferry, ni se pare...”, v.7, p.31).

Din cauza barierei de limbaj existente, știința se înglobează cu greu în valiza culturii generale, cu care fiecare pornește pe traseul cunoașterii. Găsind însă similitudine între actul de creație artistic și cel științific, Eminescu injectează cu mult curaj ideile și concepțiile înnoitoare ale științei în cultură, lucru ce i-a permis să rețopească mari cunoștințe dobândite de omenire, să facă din valiza științei și a culturii una singură, cu ajutorul căreia se poate urca ușor treptele cunoașterii. Îmbrăcând știința în distinsă haină poetică, Eminescu a făcut-o atractivă generației tinere, invitând-o la meditații adânci capabile să pună în funcție mecanismele stărilor sufletești superioare ce sălășluiesc latent în om, de poet și de om de știință, lungind prin aceasta la nesfârșit respirația poporului. Mai bine de un secol copiii români poartă cartea lui Eminescu în ghiozdan. Îmbogățiți de cultura ei științifică, ei ușor se integrează în civilizația energiei nucleare, cuceririlor cosmice și fanteziilor informaționale. Dat fiind impactului științific și social mare, există ferma convingere că părinții români vor pune reîntineritoarea operă eminesciană în ghiozdanul copiilor încă multe sute de ani înainte: „Din fructele acestui pom ați gustat și dv., au gustat și părinții dv. și vor gusta și copii dv.” [Minulescu 1991, v.2, p.414]. „Școala lui Eminescu este prin excelență școala culturii neamului”; „Devine un legământ sacru, pe care ni-l luăm noi românii, de a face din opera lui îndreptarul educației naționale” [Rădulescu-Motru 1991, v.2, p.401, 448]. Racordându-ne la știința și cultura mondială, Poetul a trezit la viață nouă potențialul spiritual al țării, a impulsionat angajarea plenară a științei în procesul de culturalizare și de dezvoltare a societății, devenind prin aceasta contemporanul nostru de lungă durată. Opera eminesciană, mereu actuală, reflectă capacitățile poporului român de a asimila cele mai subtile cunoștințe științifice. Cu câtă insistență ne sfătuia scriitorul Gheorghe Tomozei (1936–1997) să ne întoarcem cu fața spre Eminescu: „hrăniți-vă cu aerul respirat de el”, „purtați-le, ca pe haine, cântecele”, „legați-le de galerele visărilor voastre”, „puneți-i să vă vegheze somnul, să vă ilumineze – transparente clepsidre – amintirile”, „escaladați cu mâinile lor cerul” [Tomozei 1991, v.2, p.545], „cine nu-și trage, acum, la ceasul noilor origini, seva din Eminescu, amenință rădăcina să se usuce” [Crăciun 1991, v.2, p.687]. „Un obicei / Vechi și cuminte îl au corăbierii... / Ei nu se-ndreaptă decât după steaua / Care pe cer etern stă la un loc” („Decebal”, v.2, p.304). A noastră stea călăuzitoare este Eminescu.

Bibliografie

Arghezi Tudor, 1943. Eminescu. București: „Vremea”, 1943.

Arghezi Tudor, 1991. În cartea Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.

Barbu Eugen. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.

- Bulgăr Gheorghe. Mihai Eminescu. Coordonate istorice și stilistice. Iași: Junimea, 1980. – 188 p.
- Cantemir Dimitrie. Istoria ieroglifică. Chișinău: „Cartea moldovenească”, 1973. –394 p.
- Cimpoi Mihai, 2013. Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic. Chișinău: „Gunivas”, 2013. – 584p.
- Daba Dumitru, 1989. În căutarea lui Brâncuși. Timișoara: „Facla”, 1989. - 251 p.
- Drăgănescu Mihai, 1989. Inelul lumii materiale. București: „Edit. științ. și encicl.”, 1989. – 456 p.
- Drăgănescu Mihai, 1990. Informația materiei. București: „Edit. Academiei Române”, 1990.–254p.
- Eminescu Mihai, 2001. Opere, v.1 - 8. Chișinău: „Gunivas”, 2001.
- Eminescu Mihai, 1981. Fragmentarium. Ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniuc). București: „Editura Științifică și Enciclopedică”, 1981. - 814 p.
- Eminescu Mihai, 1990. Publicistică. Chișinău: „Cartea moldovenească”, 1990. - 572 p.
- Eminescu Mihai, 1992. Poezii inedite. Ediție de Petru Creția, Chișinău: „Universitas”, 1992, 135p.
- Eminescu, 1991. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.
- Guk A.N. А.Н.Гук. Стимулирование творческой активности. Вестник АН СССР, № 3, 1978.
- Holban Ion, 1986, 1992. Pe serpentinele fizicii. Chișinău: „Cartea moldovenească”, 1986. - 222 p.; „Știința”, 1992 - 224p.
- Holban Ion, 1989. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. „Lit. și Arta”, nr. 16 (2280), 13 aprilie 1989; În cartea „Patrimoniu”, almanahul bibliofililor din Moldova”, nr.3, 1989, p.414–420.
- Holban Ion, 1991,1996. Evoluția noțiunii de timp reflectată în opera lui Mihai Eminescu. Revista de Lingvistică și Știință Literară, 1991, nr.4, p. 25–33; Materialele Colocviului Național de Fizică „Evrika”, ediția a III, 1 – 4 mai 1996, Baia Mare, p. 211–222.
- Holban Ion, 1997, 1998. Cunoașterea lumii prin prisma perpetuării vieții. „Literatura și Arta”, nr. 42 (2722), 16 octombrie 1997; „Literatura și Arta”, nr.31 (2763), 30 iulie 1998.
- Holban Ion, 1999. Diamantul Nordului (Erling Scholler). „Glasul Națiunii”, an. X, nr.5 (378), 10 martie 1999; nr.6 (379), 24 martie 1999; nr.7 (380), 7 aprilie 1999; nr.8 (381), 28 aprilie 1999.
- Holban Ion, 2000, 2001. Omul de știință Eminescu, Universul, sensul vieții și rostul învățaturii. „Învățământul Universitar din Moldova la 70 ani”, mat. conf. șt.-metod. a UST, Chișinău, 9-10 octombrie 2000, v III, p.130–135; Sensul vieții și rostul învățaturii. Edit. ULIM, Chișinău, 2001, -34p.
- Holban Ion, 2001. Eminescu etern. Alcătuirea energetico-informațională a lumii. Viziune eminesciană. (1) Filonul energiei. „Capitala”, nr.44(198), 16 iunie 2001; (2) Filonul informației. „Capitala”, nr.46 (200), 23 iunie 2001; (3) Semnificația limbii. „Capitala”, nr. 53 (207), 11 iulie 2001.
- Holban Ion, 2002. Odin, Diamantul Nordului, în ospeție la Poet. „Literatura și Arta”, nr. 47 (2987), 21 noiembrie 2002.
- Holban Ion, 2005. Opera eminesciană – veritabil curs de imagistică. „Fizica și Tehnologiile Moderne”, v. 3, nr. 1-2 (9-10), 2005, p. 92-107; „Cygnum”, Suceava, 2005, anul II, nr.3 (5), p. 1–16.
- Holban Ion, 2002, 2003, 2012. Unele aspecte ale sistemului filozofic eminescian. („Mat. Colocv. Internațional de Fizică „Evrika!”). Chișinău: Universitatea de Stat din Tiraspol,

2002, pp. 8 – 13); Sistemul filozofic eminescian. Fizica și Tehnologiile Moderne, v.1, nr.3, 2003, p.51–55; Conturul sistemului filozofic eminescian văzut prin prisma fizicii. Cygnus, an. IX, nr. 2 (17), 2012, p. 50-59.

Holban Ion, 2009. Mesajul Geniului Eminescu către noi, cei de azi. „Literatura și Arta”, nr. 35 (3339), 3 septembrie 2009.

Holban Ion, 2011. Eminescu și cultul muncii. „Intellectus”, 1, 2011, p. 87–96.

Holban Ion, 2015. „Eminescu și criteriile de decizie”. „Fizica și tehnologiile moderne, v. 13, nr. 3-4 (51-52), p. 53-72, 2015.

Holban Ion, 2015. Eminescu și simțul umorului și al autoironiei. „Intellectus”, nr. 1, 2015, p. 70-80.

Kosmodemianski A.A. (Космодемьянский А.А.), 1969. Теоретическая механика и современная техника. Москва: „Просвещение”, 1969. - 256с.

Laurian D.A., 1990. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: „Minerva”, 1990.

Minulescu Ion, 1991. În cartea Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.

Paleologu-Matta Svetlana, 2007. Eminescu și abisul ontologic. Timișoara: „Augusta”. 2007 –314 p.

Popescu Dumitru Radu,1991.În c. Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.

Rădulescu-Motru C.,1991. În c.: Eminescu. Un veac de nemurire., v.2. București: „Minerva”, 1991.

Papu Edgar, 1971. Poezia lui Eminescu. București: Minerva, 1971. - 221 p.

Poincare Henry (Пуанкаре Анри), 1983. О науке. Наука. Москва. 1983. 560 с.

Stănescu Nichita, 1982. Respirări. București: „Sport-Turism”, 1982. - 380p.

Ștefan I.M., 1989. Eminescu și universul științei. Iași: „Junimea”. 1989. – 160 p.

Tomozei Gheorghe, 1991. În c. Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.

Vârgolici Teodor,1991. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: „Minerva”, 1991.

Vieru Grigore, 1988. Rădăcina de foc. București: „Univers”, 1988. - 371p.

Voronțov-Veliaminov B.A. (Воронцов-Вельяминов Б.А.). Лаплас. Москва: „Наука”,1985.- 286с.

Whitrow G.J. (Уитроу Дж.), 1964. Естественная философия пространства и времени. Москва: Прогресс, 1964. – 432с.